

Christian van den Brekel

Lerend team traint zelfsturing bij leerlingen

Veel scholen verwachten dat leerlingen hun eigen leerproces kunnen sturen. Zelfsturing ontstaat echter niet vanzelf: leerlingen moeten kunnen reflecteren op hun leergedrag en dienen tevens gemotiveerd te zijn om leertaken vol te houden als het moeilijk wordt. Op basisschool St. Paulus in Heerlen is een PLG (professionele leergemeenschap) opgericht die onderzoek heeft gedaan naar zelfsturing en dan vooral naar de rol van de IB'er, de leerkracht en de leerling. Zo is het team tot een aantal belangrijke inzichten gekomen.

De IB'er als initiator voor het op-richten van een PLG

Uit de eigen schoolanalyse bleek dat zelfverantwoordelijk leren en zelfsturing bij de leerlingen al langere tijd een ontwikkelpunt was en nog onvoldoende tot zijn recht kwam. Dit was het sein voor de IB'er om, samen met een aantal masteropgeleide leerkrachten, een PLG op te richten. Met als doel het eigen instructiegedrag eens kritisch onder de loep te nemen en onderzoek te doen naar effectieve strategieën om zelfsturing bij leerlingen te stimuleren. De IB'er hanteerde (als voorzitter van de werkgroep) een duidelijke structuur en een vast ritme binnen de PLG-overleggen en dat heeft gezorgd voor relevante resultaten die direct toepasbaar waren in de dagelijkse praktijk. Het werken in een PLG kwam tevens tegemoet aan de ontwikkeldrang van de leerkrachten. Een win-win situatie dus!

Onderzoek

Binnen de PLG is nader verkend wat zelfsturing van leerlingen precies inhoudt en wat je als leerkracht kunt doen om zelfsturing van leerlingen

(van jongs af aan) te bevorderen. Daarnaast hebben we onderzocht welke rol de IB'er naar de teamleden toe kan aannemen als het gaat om de implementatie van meer zelfsturing bij de leerlingen en het aanleren van het daarbij behorende gewenste instructiegedrag bij de leerkrachten. Met andere woorden: welke vorm van begeleiding door de IB'er past het beste hierbij?

Zelfsturing

Zelfsturing ontstaat zeker niet vanzelf. Leerlingen moeten kunnen reflecteren op hun eigen leergedrag (hulp vragen, eigen doelen stellen). Zelfsturing kan 'wortelschieten en

groeien' wanneer leerlingen de kans krijgen hun cognitieve en metacognitieve vaardigheden expliciet te ontwikkelen. Dit betekent dat je niet alleen veel aandacht moet hebben voor de aanpak van vraagstukken, maar leerlingen vooral ook moet uitdagen om na te denken over de manier waarop zij het beste kunnen leren. En juist dan komt de coachende rol van de IB'er om de hoek kijken: door met de leerkracht actief in gesprek te gaan over de onderstaande leerstrategieën (Zimmerman, 2013) reik je de leerkracht handvatten aan over hoe je het beste met de leerling over het leerproces kunt praten en welk passend gedrag daarbij hoort.

Proces	Voorbeeld van gedrag
Jezelf evalueren	Zelf werk nakijken
Leeractiviteit voorbereiden	Alle benodigde spullen klaarleggen, organiseren
Doelen stellen en plannen	Zeven van de tien sommen goed. Voor iedere goed een krul
Informatie zoeken	Actief op zoek op internet naar betekenis van een begrip
Bijhouden en monitoren	Een leerling checkt regelmatig of hij de stof begrijpt
Beïnvloeden van omgeving	Een leerling vraagt of zoekt een rustig plekje om te werken
Jezelf regels opleggen	Eerst iets afmaken en dan een beloning
Herhalen en onthouden	Vaak een woord opschrijven om een woordbeeld te krijgen
Hulp vragen	Een klasgenoot vragen om iets nog eens uit te leggen
Terugkijken in materiaal	Erbij pakken van een uitgewerkt voorbeeld

Eén van de meest geslaagde manieren om te werken met leerstrategieën is om er een personage aan te koppelen (Clarke, 2016). Met een beschrijving van elk personage, waarin de verschillende onderdelen van die leerstrategie worden uitgediept, kun je de leerstrategie aan de leerlingen uitleggen. Door een gezicht en een naam aan een leerstrategie te koppelen (bijvoorbeeld 'ikke' voor jezelf evalueren) spreekt iedereen dezelfde taal en begrijpt men elkaar. Met andere woorden: de gekozen naam en het gezicht vormen het 'rolmodel' van de betreffende leerstrategie.

Naast het werken met leerstrategieën wil je als IB'er vooral bereiken dat de leerkracht just-in-time zelfsturing in de eigen klas stimuleert bij de leerlingen. Binnen de PLG was dan ook afgesproken dat de IB'er klasbezoeken ging verrichten bij de leerkrachten, waarbij de onderstaande bewezen effectieve strategieën voor leerkrachten (Kramer & Wildenboer, 2017) als uitgangspunt werden genomen. In het nagesprek tussen de IB'er en de leerkracht werd de inzet van deze strategieën uitgebreid besproken met als doel het meten van de effectiviteit in de les.

- Daag leerlingen uit;
- Verduidelijk bij aanvang van de activiteit het lesdoel en ga na of het lesdoel bereikt is;
- Ga tijdens de instructie en de tijdens de verwerking na of de leerlingen de leerstof hebben begrepen;
- Stel vragen die leerlingen tot (hardop) denken aanzetten;
- Moedig kritisch denken van leerlingen aan;

- Stimuleer leerlingen om over oplossingsstrategieën na te denken en te reflecteren op (verschillende) oplossingsstrategieën;
- Geef feedback op antwoord, resultaat, product van de leerlingen en laat leerlingen feedback geven op elkaars antwoord, oplossingsstrategie, sociaal functioneren;
- Stimuleer het hanteren van controleactiviteiten;
- Formuleer conclusies over het leerproces.

Formatieve assessment als motor voor zelfsturing

In de PLG keerden twee vragen steeds terug: Hoe pak je dit aan? Waar begin je? Het antwoord vonden we in het werken met formatieve assessment. Formatieve assessment is erop gericht leerlingen in een reflectiestand te zetten met als doel zelfsturing van leerlingen te bevorderen en het eigenaarschap (en dus de motivatie) van leerlingen te versterken.

Formatieve assessment kent drie hoofdstrategieën die relevant zijn in het kader van zelfsturing van leerlingen:

- **Feedback geven:** je verzamelt informatie over het leerproces van de leerling (observeren, werk van de leerling bekijken),

je interpreteert deze informatie en je koppelt dit terug naar de leerlingen.

- **Peer assessment:** moedig de leerlingen aan om met elkaar over hun leerproces te praten. Dit vraagt van leerkrachten dat zij leerlingen leren hoe zij elkaar feedback kunnen geven en elkaar vragen kunnen stellen over hun leerproces.
- **Self-assessment:** daag leerlingen uit zelf te onderzoeken waar zij staan in hun leerproces, waar ze naar toe gaan en wat hun volgende stap zou kunnen zijn.

Door als IB'er een coachende en reflectieve rol aan te nemen en gerichte vragen te stellen aan de leerkracht over het leerproces van de leerling (welke leerstrategieën gebruikt de leerling, wat kun je vertellen over de werkhouding, is er sprake van doelgericht gedrag, werkt de leerling met een eigen stappenplan) help je de leerkracht om na te denken over hoe je de bovenstaande hoofdstrategieën het beste kunt inzetten tijdens de les.

Belangrijk in de techniek is dat het leerdoel regelmatig wordt herhaald, de leerling frequent feedback krijgt over wat hij goed of fout doet en met de leerling wordt afgesproken wat de volgende stap is op weg naar succes (feedforward).

FEED-UP	FEEDBACK	FEEDFORWARD
Je leert hoe je een puzzel maakt.	Je legt de puzzelstukjes al heel mooi bij elkaar, de kantjes en de hoekjes.	Kijk nu naar de puzzelplaat en leg de stukjes bij elkaar die passen bij delen van de afbeelding.

Borging

De PLG-werkgroep van St. Paulus heeft de resultaten vastgelegd in de e-learningcursus 'De zelfsturende leerling'. Deze cursus is niet alleen beschikbaar voor de eigen teamleden, maar ook voor alle collega's van onderwijsstichting INNOVO (een scholenkoepel in Midden- en Zuid-Limburg). ■

Christian van den Brekel is directeur op de basisscholen St. Paulus en De Schakel bij stichting INNOVO, een scholenkoepel in Midden- en Zuid-Limburg. In het kader van de leergang 'Leidinggeven aan instructiespecialisten' (Wildeboer Onderwijsadvies) heeft hij samen met het team van St. Paulus onderzoek gedaan naar effectieve vormen van

zelfsturing. Daarnaast is hij auteur van de e-learningcursus 'De zelfsturende leerling' (E-learning Wizard, 2019). chris_brekel@hotmail.com

*Clarke, S. (2016). **Leren zichtbaar maken met formatieve assessment.** Bazalt, Rotterdam.*

*Dijkstra, P. (2016). **Effectiever leren met leerstrategieën.** Boom, Amsterdam.*

*Kramer, F., Wildeboer, T. (2017). **Slim! De 4 sleutels voor een effectieve les.** Wildeboer Onderwijsadvies, Fochtelo.*

*Hattie, J. (2014). **De impact van leren zichtbaar maken.** Rotterdam: Bazalt.*

*William, D., Leahy, S. (2015). **Embedding Formative Assessment.** Learning Sciences International, USA.*

SAMENVATTING

Door als IB'er vooral de rol van coach ('critical friend') aan te nemen en actief in gesprek te gaan met de leerkracht over leerstrategieën van leerlingen, reik je de leerkracht handvatten aan over hoe je het beste met de leerling over het leerproces kunt praten en welk passend gedrag daarbij hoort. Ook kun je als IB'er de leerkrachten begeleiden bij het stimuleren van zelfsturing in de klas door effectieve strategieën voor zelfsturing onder de aandacht te brengen, deze vervolgens gericht te bekijken in de klassensituatie en daarna met de leerkracht hierover in gesprek te gaan. Door het toepassen van de drie hoofdstrategieën rondom formatieve assessment (feedback, peer assessment en self-assessment) worden leerlingen in de reflectiestand gezet en versterk je tevens het eigenaarschap en de motivatie bij de leerlingen.

Christian van den Brekel schrijft momenteel de TIBtool 'Zelfsturing in de klas. Zo doe je dat'. Verschijnt medio 2020.

TIPS

IB'er → leerkracht:

- Hanteer een open gesprekshouding als IB'er, waarbij je in de rol van coach vooral reflectieve vragen stelt aan de leerkracht (zet hem of haar in de denkstand).
- Focus je in het nagesprek met de leerkracht over het bevorderen van zelfsturing bij de leerlingen vooral op de effectiviteit in de les (welke strategieën waren goed / minder goed zichtbaar tijdens de les).
- Door binnen een PLG te werken met een vaste structuur en een duidelijk stappenplan (probleemanalyse, formulering en nadere verkenning onderzoeksvraag, uitvoering acties, evaluatie en borging) kun je als IB'er een hoog rendement uit je werkgroep halen.

Leerkracht → leerling:

- Organiseer gesprekken met en tussen leerlingen en doe dat zoveel mogelijk just-in-time in reguliere lessituaties.
- Besteed in de gesprekken aandacht aan elk van de drie kernprocessen van evalueren om te leren: Waar ga je naar toe? Waar sta je nu? Wat word je volgende stap?
- Richt leerlingen in de gesprekken niet alleen op de taak, maar ook op het proces en de zelfregulering (dus op de beleving van de opdracht).